

**ΕΡΓΑΛΕΙΑ ΚΑΙ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΥΛΟΠΟΙΗΣΗΣ ΤΟΥ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ ΕΝΗΜΕΡΩΣΗΣ - ΕΥΑΙΣΘΗΤΟΠΟΙΗΣΗΣ ΓΙΑ ΤΗΝ
ΑΝΑΔΕΙΞΗ ΚΑΙ ΠΡΟΒΟΛΗ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ
ΟΙΚΟΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΚΑΡΛΑΣ - ΜΑΥΡΟΒΟΥΝΙΟΥ - ΚΕΦΑΛΟΒΡΥΣΟΥ –
ΒΕΛΕΣΤΙΝΟΥ**

ΧΑΜΟΓΛΟΥ ΜΑΡΙΑ

*Ιχθυολόγος MSc, Φορέας Διαχείρισης περιοχής Οικοανάπτυξης Κάρλας - Μαυροβούνιου - Κεφαλόβρυσου
– Βελεστίνου*

ΚΑΓΚΑΛΟΥ ΙΦΙΓΕΝΕΙΑ

*Καθηγήτρια, Τμ. Πολιτικών Μηχανικών, Τομέας Υδραυλικών Έργων, Πολυτεχνική Σχολή, Δημοκρίτειο
Πανεπιστήμιο Θράκης*

ΒΕΡΓΟΣ ΙΩΑΝΝΗΣ

*Βιολόγος MSc, Φορέας Διαχείρισης περιοχής Οικοανάπτυξης Κάρλας - Μαυροβούνιου - Κεφαλόβρυσου –
Βελεστίνου*

Περίληψη

Ο Φορέας Διαχείρισης της Π.Ο.Κα.Μα.Κε.Βε., στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Περιβάλλον και Αειφόρος Ανάπτυξη 2007-2013» (Ε.Π.ΠΕΡ.Α.Α.) από το 2011 έως σήμερα υλοποιεί πρόγραμμα περιβαλλοντικής ενημέρωσης και ευαισθητοποίησης με στόχο τη διάχυση της περιβαλλοντικής πληροφορίας και των αποτελεσμάτων των διαχειριστικών δράσεων του Φ.Δ., την προβολή και ανάδειξη των αξιών και λειτουργιών της προστατευόμενης περιοχής και την αλλαγή στάσεων και συμπεριφορών τόσο των επισκεπτών όσο και της τοπικής κοινωνίας. Έτσι, προάγεται αφενός η προστασία και η διατήρηση του φυσικού περιβάλλοντος και της πολιτιστικής κληρονομιάς και αφετέρου η βιώσιμη κοινωνική και οικονομική ανάπτυξη της προστατευόμενης περιοχής.

Εργαλεία του Προγράμματος αποτελούν το έντυπο πληροφοριακό υλικό (φυλλάδια, χάρτες, αφίσες), οι πληροφοριακές πινακίδες και αναλόγια, τα σύντομα τηλεοπτικά και ραδιοφωνικά μηνύματα, ένα ντοκιμαντέρ διάρκειας 30 λεπτών, το υλικό περιβαλλοντικής ενημέρωσης για σχολικές ομάδες η μόνιμη έκθεση του προγράμματος LIFE για το Κιρκινέζι, τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης αλλά και διοργάνωση ημερίδων και η συμμετοχή σε εορτασμούς και εθελοντικές δράσεις.

Ο υγρότοπος του Ταμειυτήρα της Κάρλας, στον οποίο πραγματοποιούνται κυρίως δράσεις ορνιθοπαράτηρησης και ξεναγήσεις, αποτελεί τον κύριο προορισμό της πλειοψηφίας των επισκεπτών, ο κύριος όγκος των οποίων αποτελείται από μαθητές Α/θμιας και Β/θμιας εκπαίδευσης, με σημαντική την παρουσία ΜΚΟ, συλλόγων, φοιτητών. Τα έξι χρόνια λειτουργίας του Προγράμματος, με εξαίρεση το 2015, παρατηρήθηκε αύξηση της επισκεψιμότητας, η οποία χαρακτηρίζεται από εποχικότητα καθώς παρουσιάζει κάμψη κατά τους καλοκαιρινούς μήνες.

Τα θετικά αποτελέσματα των δράσεων ενημέρωσης – ευαισθητοποίησης συμβάλλουν στην αύξηση της αναγνωρισιμότητας και καθιέρωσης της προστατευόμενης περιοχής ως προορισμό περιβαλλοντικού ενδιαφέροντος τόσο οργανωμένων εκδρομών όσο και μεμονωμένων επισκεπτών, όχι μόνο της περιοχής αλλά της Κεντρικής Ελλάδας γενικότερα, γεγονός που επιτάσσει τον καλύτερο σχεδιασμό και υλοποίηση σε τοπικό και περιφερειακό επίπεδο δομών και επενδύσεων που θα προάγουν μορφές οικότουρισμού και ήπιας όχλησης, συμβατές με το πλαίσιο προστασίας και διατήρησης της Περιοχής Οικοανάπτυξης Κάρλας – Μαυροβούνιου – Κεφαλόβρυσου – Βελεστίνου.

Λέξεις Κλειδιά: Πρόγραμμα Ενημέρωσης - Ευαισθητοποίησης, Περιοχή Οικοανάπτυξης Κάρλας – Μαυροβουνίου – Κεφαλόβρυσου - Βελεστίνου, Φορέας Διαχείρισης, δίκτυο Natura 2000

1. Εισαγωγή

Στην παρούσα εργασία αποτυπώνονται οι υλοποιημένες δράσεις και ενέργειες του Φορέα Διαχείρισης Κάρλας Μαυροβουνίου Κεφαλόβρυσου Βελεστίνου κατά τα έτη 2011-2016 για την ενημέρωση και ευαισθητοποίηση του τοπικού πληθυσμού για την προστατευόμενη περιοχή Κάρλας Μαυροβουνίου Κεφαλόβρυσου Βελεστίνου, των επισκεπτών της περιοχής Κα.Μα.Κε.Βε. και της κοινωνίας γενικότερα που πραγματοποιήθηκαν στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Περιβάλλον και Αειφόρος Ανάπτυξη 2007-2013» (Ε.Π.ΠΕΡ.Α.Α.).

2. Φορείς Διαχείρισης

Για την αναστροφή της περιβαλλοντικής υποβάθμισης και της μείωσης της βιοποικιλότητας η Ευρωπαϊκή Ένωση δημιούργησε το οικολογικό δίκτυο NATURA 2000 με στόχο την προστασία και τη διαχείριση ευάλωτων ειδών και οικοτόπων σε όλη τη φυσική τους περιοχή εξάπλωσης. Το δίκτυο δημιουργήθηκε το 1992 με την υιοθέτηση της Οδηγίας 92/43/ΕΟΚ «για τη διατήρηση των φυσικών οικοτόπων καθώς και της άγριας χλωρίδας και πανίδας» που μαζί με την Οδηγία 79/409/ΕΟΚ «για τη διατήρηση των άγριων πουλιών» αποτελούν τον ακρογωνιαίο λίθο της ευρωπαϊκής πολιτικής για την προστασία του περιβάλλοντος. Στην Ελλάδα, το δίκτυο περιλαμβάνει 419 περιοχές εκ των οποίων: οι 241 έχουν χαρακτηριστεί Ειδικές Ζώνες Διατήρησης (ΕΖΔ), είναι οι περιοχές με τύπους οικοτόπων και ειδών της Οδηγίας 92/43/ΕΟΚ, 202 Ζώνες Ειδικής Προστασίας (ΖΕΠ), αφορούν την προστασία ειδών ορνιθοπανίδας βάσει της Οδηγίας 2009/147/ΕΚ, ενώ 24 περιοχές φέρουν και τους δύο χαρακτηρισμούς (Vokou et al, 2014). Το 2002 (Ν. 3044/02), βάσει του νόμου 2742/1999 θεσμοθετήθηκαν και ιδρύθηκαν 28 Φορείς Διαχείρισης με σκοπό τη διαχείριση και προστασία των προστατευόμενων περιοχών. Στις αρμοδιότητες των Φορέων Διαχείρισης (άρθρο 15, Ν.2742/1999) είναι η παρακολούθηση και αξιολόγηση της εφαρμογής των σχετικών κανονισμών, η παροχή γνωμοδοτήσεων προς τις αρμόδιες αρχές για πράξεις ή παραλείψεις που συνιστούν παράβαση των όρων και περιορισμών για τις περιοχές ευθύνης τους, η κατάρτιση μελετών και ερευνών, το σχεδιασμό και την εφαρμογή δράσεων περιβαλλοντικής ενημέρωσης και ευαισθητοποίησης, την προώθηση οικοτουριστικών δραστηριοτήτων καθώς και των δραστηριοτήτων βιώσιμης ανάπτυξης.

3. Περιοχή Οικοανάπτυξης Κάρλας Μαυροβουνίου Κεφαλόβρυσου Βελεστίνου

Ο Φορέας Διαχείρισης Περιοχής Οικοανάπτυξης Κάρλας Μαυροβουνίου Κεφαλόβρυσου Βελεστίνου καλύπτει έκταση 1.218 τχλ και περιλαμβάνει τρεις Τόπους Κοινοτικής Σημασίας, πέντε Ζώνες Ειδικής Προστασίας και έξι Καταφύγια Άγριας Ζωής.

Στην προστατευόμενη περιοχή Κάρλα Μαυροβούνι Κεφαλόβρυσου Βελεστίνου υπάρχουν περισσότεροι από 24 τύποι οικοτόπων. Μερικοί από αυτούς είναι ιδιαίτερα αξιόλογοι για τον Ελλαδικό και τον Ευρωπαϊκό χώρο, όπως είναι οι εκτεταμένες δασικές εκτάσεις με οξιά, με

πλατύφυλλη δρύ, καστανιάς και αριάς, ο ταμειυτήρας της Κάρλας, οι θαλάσσιες σπηλιές του Βένετου, το σπήλαιο του Αγ. Αθανασίου, το φαράγγι του Πολυδενδρίου κ.ά.

Ο αριθμός των σπάνιων και απειλούμενων ειδών θηλαστικών που απαντούν στο όρος Μαυροβούνι είναι μεγάλος. Ενδεικτικά, ορισμένα από αυτά είναι ο αγριόγατος, το ζαρκάδι και το ελάφι. Στον ταμειυτήρα της Κάρλας αξιοσημείωτη είναι η ιχθυοπανίδα του με τρία είδη κοινοτικού ενδιαφέροντος και έξι ενδημικά είδη όπως ο θεσσαλογωβιός (*Knipowitschia thessala*) αλλά και η παρουσία της βίδρας (*Lutra lutra*) και του ήταυρου (*Botaurus stellaris*), τα οποία απειλούνται στην Ελλάδα με εξαφάνιση. Ο υγρότοπος της Κάρλας έχει αναδειχθεί μεγάλης σημασίας μιας και αποτελεί την πιο πρόσφατη εγκαθιδρυμένη αποικία ενός απειλούμενου είδους του Αργυροπελεκάνου (*Pelecanus crispus*). Μέσα από την 3η Πανελλαδική απογραφή πελεκάνων στον υγρότοπο της Κάρλας, αποδείχθηκε ότι ο υγρότοπος της Κάρλας φιλοξενεί περίπου 660 αργυροπελεκάνους (*Pelecanus crispus*) και 125 ροδοπελακάνους (*Pelecanus onocrotalus*) αναδεικνύοντάς τον ως χώρο εξέχουσας σημασίας για την ορνιθοπανίδα σε όλη την περιοχή της Θεσσαλίας.

4. Σχεδιασμός - εφαρμογή δράσεων περιβαλλοντικής ενημέρωσης και ευαισθητοποίησης

Ο Φορέας Διαχείρισης της Π.Ο.Κα.Μα.Κε.Βε. από το 2011, που στελεχώθηκε με προσωπικό, μέχρι και το τέλος της 4^{ης} προγραμματικής περιόδου, υλοποιεί δράσεις ενημέρωσης – ευαισθητοποίησης με σκοπό τη διάχυση των δράσεων του Ε.Π.ΠΕΡ.Α.Α. 2007-2013, της γνώσης που έχει αποκτηθεί σε διάφορους επιστημονικούς τομείς για την Προστατευόμενη Περιοχή της Κάρλας Μαυροβουνίου Κεφαλόβρυσου Βελεστίνου, των κανονισμών και των όρων που τη διέπουν ώστε η τοπική κοινωνία και οι επισκέπτες της να αποκτήσουν ενημέρωσης προς όφελος της προστασίας και της πρόληψης.

Η δομή του προγράμματος περιβαλλοντικής ευαισθητοποίησης χωρίζεται σε τέσσερις βασικούς άξονες, που είναι οι κάτωθι:

- 1) επισκέψεις και ξεναγήσεις στο πεδίο, όπου διεξάγονται δημιουργικές περιβαλλοντικές δραστηριότητες (π.χ. παρατήρηση άγριας αρνιθοπανίδας) και καινοτόμες δράσεις (περιβαλλοντικά παιχνίδια).
- 2) επισκέψεις περιβαλλοντικής ενημέρωσης σε σχολεία, όπου προμηθεύονται με ενημερωτικά έντυπα και χάρτες και εν συνεχεία παρακολουθούν την προβολή μιας ενημερωτικής παρουσίασης για θέματα της προστατευόμενης περιοχής,
- 3) παραγωγή ενημερωτικού-προωθητικού-ηλεκτρονικού υλικού. Το πληροφοριακό υλικό του ΦΔ περιλαμβάνει τη δημιουργία έντυπου και ηλεκτρονικού υλικού, την παραγωγή και μετάδοση τηλεοπτικών και ραδιοφωνικών μηνυμάτων, την παραγωγή μίας ταινίας για την προστατευόμενη περιοχή καθώς και την κατασκευή πινακίδων και αναλογίων ερμηνείας περιβάλλοντος που ενημερώνουν τους επισκέπτες για περιβαλλοντικά θέματα καθώς και για είδη και οικοτόπους που συναντώνται στην προστατευόμενη περιοχή όπως και τις θέσεις που μπορεί κάποιος να δει και να μελετήσει τα παραπάνω.
- 4) Επιπροσθέτως, συμμετέχει σε συνέδρια με επιστημονικές εργασίες με σκοπό τη διάχυση της γνώσης που έχει αποκτηθεί σε διάφορους επιστημονικούς τομείς για την Προστατευόμενη Περιοχή της Κάρλας Μαυροβουνίου Κεφαλόβρυσου Βελεστίνου. Η προσέλκυση και γνωριμία της κοινωνίας με την προστατευόμενη περιοχή γίνεται μέσω της διαρκούς προβολής της και των δράσεων του Φορέα Διαχείρισης σε αυτήν (αποστολή δελτίων τύπου, παροχή πληροφοριών μέσω συνεντεύξεων σε δημοσιογράφους, διοργάνωση ημερίδων, τήρηση σελίδας στο facebook (<https://www.facebook.com/groups/fdkarlas/>) και site <http://www.fdkarlas.gr>.

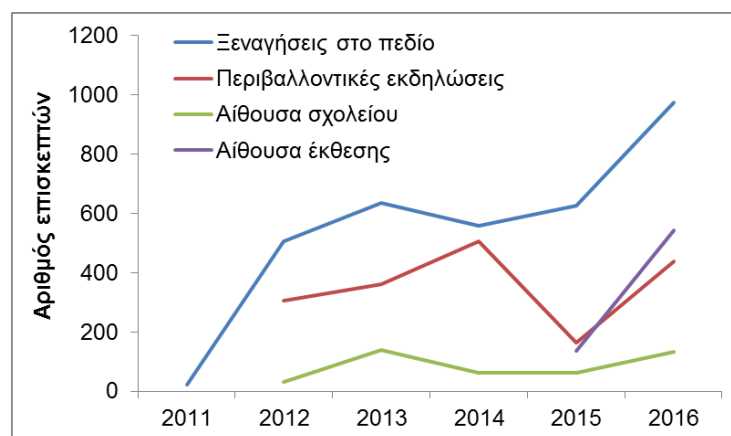
Το πρόγραμμα ενημέρωσης ενισχύθηκε το 2015, με τη λειτουργία της μόνιμης έκθεσης του προγράμματος LIFE για το Κιρκινέζι όπου οι επισκέπτες περιηγούνται στην αίθουσα έκθεσης ερμηνείας περιβάλλοντος, προμηθεύονται με ενημερωτικά έντυπα και εν συνεχεία παρακολουθούν την προβολή μιας ενημερωτικής παρουσίασης για τη σχέση αλληλεπίδρασης ανθρώπου-Κιρκινεζιού στην περιοχή του Θεσσαλικού κάμπου.

Ο Φ.Δ., για τις επισκέψεις του σε σχολεία δημιούργησε το 2015, υλικό περιβαλλοντικής εκπαίδευσης με τίτλο "Ανακαλύπτοντας τη φύση της λίμνης Κάρλας και του Μαυροβουνίου" το οποίο διανεμήθηκε σε όλα τα σχολεία της προστατευόμενης περιοχής αλλά και σε σχολεία της χώρας που την επισκέπτονταν. Πρόκειται για ένα εκπαιδευτικό πακέτο δραστηριοτήτων που απευθύνεται σε εκπαιδευτικούς, σε μαθητές της Α' βάρθμιας και Β' βάρθμιας Εκπαίδευσης και σε ενήλικες που επιθυμούν να γνωρίσουν το φυσικό περιβάλλον της προστατευόμενης περιοχής. Το υλικό αποσκοπεί, στην προώθηση της γνώσης, στην ευαισθητοποίηση καθώς και στην άμεση επαφή των ομάδων με τη βιοποικιλότητα της προστατευόμενης περιοχής Κα.Μα.Κε.Βε. αλλά και στην ανάπτυξη δεξιοτήτων πειραματισμού και διερευνητικής σκέψης με αντικείμενο το φυσικό περιβάλλον.

5. Αποτελέσματα των δράσεων περιβαλλοντικής ενημέρωσης και ευαισθητοποίησης

Την τελευταία εξαετία ο Φορέας διαχείρισης ασχολήθηκε κυρίως με την περιβαλλοντική ενημέρωση μαθητών και φοιτητών και με τη διοργάνωση και συμμετοχή σε εκδηλώσεις σχετικές με την προστασία και τη διαχείριση της προστατευόμενης περιοχής Κα.Μα.Κε.Βε.

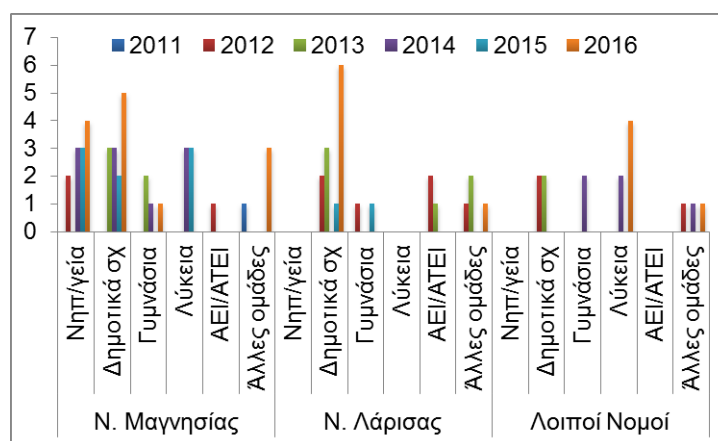
Συνολικά στην προστατευόμενη περιοχή ενημερώθηκαν 5.513 επισκέπτες εκ των οποίων 3.316 άτομα επισκέφθηκαν τον υγρότοπο της Κάρλας συμμετέχοντας σε δραστηριότητες όπως παρατήρηση της άγριας ορνιθοπανίδας και στη διεξαγωγή δημιουργικών περιβαλλοντικών δραστηριοτήτων, 1769 άτομα συμμετείχαν σε εκδηλώσεις με παγκόσμιο περιβαλλοντικό ενδιαφέρον όπως η Παγκόσμια ημέρα για τους Υγροτόπους και 428 άτομα ενημερώθηκαν από τον ΦΔ εντός των σχολικών αιθουσών (Εικ. 1.0). Θετική ανταπόκριση είχε η δημιουργία της έκθεσης για το Κιρκινέζι που τη διετία (2015-2016) προσέλκυσε 678 άτομα.

Εικόνα 1. Η εξέλιξη της επισκεψιμότητας και της ξενάγησης από τον Φ.Δ. κατά το χρονικό διάστημα 2011 έως 2016

Διαγραμματικά, η μεταβολή του αριθμού των επισκεπτών από το 2011 δίνεται στην Εικόνα 1.0. Κατά τη περίοδο 2011 έως το 2013 η αύξηση της επισκεψιμότητας και της ξενάγησης

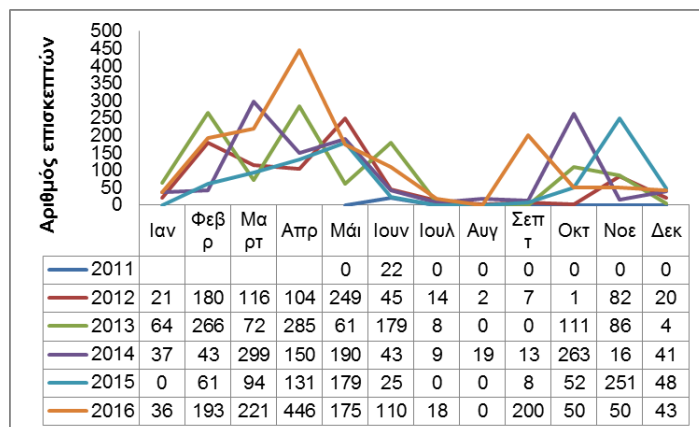
οφείλεται στην αποδοτική συνεργασία του Φορέα Διαχείρισης με εκπαιδευτικούς φορείς, στην εξέλιξη των περιβαλλοντικών προγραμμάτων, στη διοργάνωση δράσεων ενημέρωσης - ευαισθητοποίησης οι οποίες προβλήθηκαν από όλα τα διαθέσιμα μέσα του Φορέα Διαχείρισης, με απώτερο στόχο την αλλαγή της κουλτούρας του τοπικού πληθυσμού σε σχέση με την επαφή που έχει με το φυσικό περιβάλλον. Κατά τη περίοδο 2014-2015 η μείωση της επισκεψιμότητας οφείλεται στη μείωση των σχολικών επισκέψεων εξαιτίας κυρίως της οικονομικής κρίσης. Ο Φ.Δ. λαμβάνοντας υπόψη το παραπάνω επικεντρώθηκε στην υλοποίηση περιβαλλοντικών δραστηριοτήτων εντός των σχολικών αιθουσών και στην προβολή της έκθεσης για το Κιρκινέζι, με επιτυχή αποτελέσματα δεδομένης της ανοδικής πορείας των επισκέψεων το έτος 2016.

Εικόνα 1.1 Κατηγοριοποίηση επισκεπτών κατά το χρονικό διάστημα 2011 έως 2016

Συνολικά, στο πρόγραμμα περιβαλλοντικής ευαισθητοποίησης του ΦΔ πήραν μέρος 41 σχολεία Α βάρθμιας εκπαίδευσης, 20 σχολεία Β βάρθμιας εκπαίδευσης, 4 τμήματα από σχολές της Τριτοβάθμιας εκπαίδευσης και 11 περιβαλλοντικοί σύλλογοι. Αυτό οφείλεται στην πολύ αποδοτική συνεργασία του ΦΔ με τους υπεύθυνους σχολικών δραστηριοτήτων των νομών Μαγνησίας και Λάρισα που βρίσκονται εντός και εκτός της προστατευόμενης περιοχής αλλά και στην αποστολή τακτικών ενημερωτικών επιστολών από τον ΦΔ σε σχολεία και φορείς για τη δυνατότητα υλοποίησης περιβαλλοντικών δράσεων.

Αναφορικά με την εποχικότητα των επισκέψεων, αυτή πραγματοποιείται καθ'όλη τη διάρκεια του έτους Εικ. 1.2 με σαφή μείωση κατά την καλοκαιρινή περίοδο (από τον Ιούνιο μέχρι τον Σεπτέμβριο), τόσο εξαιτίας της λήξης της σχολικής χρονιάς, όσο και εξαιτίας των καιρικών συνθηκών (υπερβολική ζέστη).

Εικόνα 1.2 Μηνιαία διακύμανση των επισκεπτών για τα έτη 2011 έως 2016

6. Συμπεράσματα

Ο Φορέας Διαχείρισης Κάρλας Μαυροβουνίου Κεφαλόβρυσου Βελεστίνου είναι σταθερά προσανατολισμένος στην προστασία και διατήρηση της βιοποικιλότητας της προστατευόμενης περιοχής Κα.Μα.Κε.Βε. Γι αυτό το λόγο, η δημοσιοποίηση των θεμάτων που απασχολούν την περιοχή, η διάχυση της γνώσης που έχει αποκτηθεί σε διάφορους επιστημονικούς τομείς για αυτή και η ανάδειξη της στενής σχέσης της Προστατευόμενης Περιοχής με τον άνθρωπο, αποτελεί ένα διαρκή στόχο του Φορέα. Το πρόγραμμα περιβαλλοντικής ευαισθητοποίησης είχε θετικά αποτελέσματα δεδομένης της αύξησης της συμμετοχής των σχολικών μονάδων της προστατευόμενης περιοχής στα προγράμματα των περιβαλλοντικών δραστηριοτήτων, το ενδιαφέρον από τους εκπαιδευτικούς να φιλοξενήσουν τον Φορέα Διαχείρισης στις σχολικές αίθουσες για την προβολή θεμάτων σχετικών με την προστατευόμενη περιοχή καθώς και με το να οργανώσουν περιβαλλοντικές εκδρομές στην προστατευόμενη περιοχή. Ωστόσο, παρά τα θετικά αποτελέσματα του προγράμματος ο δρόμος της ενημέρωσης και της καθιέρωσης της προστατευόμενης περιοχής ως προορισμό περιβαλλοντικού ενδιαφέροντος είναι μακρύς και δύσκολος απαιτώντας συνεχή και συντονισμένη προσπάθεια για την επιτυχία και συνεχή προσέγγιση όλων των εμπλεκόμενων στην προστατευόμενη περιοχή.

Βιβλιογραφία

- Barata, R., Castro, P., Martins-Loução, M.A. (2016) How to promote conservation behaviours: the combined role of environmental education and commitment, *Environmental Education Research*, DOI: 10.1080/13504622.2016.1219317.
- Crofts R. (2004) Linking Protected Areas to the Wider World: A Review of Approaches. *Journal of Environmental Policy & Planning*, **6** (2)σελ.143-156
- Cincera, J., Johnson, B., Kovacikova, S. (2015) Evaluation of a Place-Based Environmental Education Program: From There to Here, *Applied Environmental Education & Communication*, **14** (3), σελ.178-186, DOI:10.1080/1533015X.2015.1067580.
- Kati V., Hovardas T., Dieterich M., Ibisch P. L., Mihok B., Selva N. (2014) The challenge of implementing the European network of protected areas Natura 2000. *Conservation Biology*, **29**, σελ.260–270
- Kudryavtsev A., Stedman R., Krasny M. (2012) Sense of place in environmental education, *Environmental Education Research*, **18** (2), σελ.229-250, DOI:10.1080/13504622.2011.609615.

- Kollmuss A. και Agyeman J. (2002) Mind the Gap: why do people act environmentally and what are the barriers to pro-environmental behavior? *Environmental Education Research*, **8** (3), σελ.239-260
- Sureda J., Oliver M. F., Castells M. (2004) Indicators for the Evaluation of Environmental Education, Interpretation and Information in Protected Areas. *Applied Environmental Education and Communication*, **3**, σελ.171–181
- Vokou D, Dimitrakopoulos P. G., N. Jones, Damialis A., Monokrousos N., Pantis J. D., Mazaris A. D. (2014) Ten years of co-management in Greek protected areas: an evaluation. *Biodiversity and conservation*, **33**, σελ. 2833-2855